

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Duszyńskiej-Misarko
Sytuacja cywilnoprawna embrionu w fazie preimplantacyjnej

Promotor rozprawy: dr hab. Paweł Księżak, prof. UŁ

1. Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1789 ze zm.) rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzić należy, że recenzja rozprawy doktorskiej powinna zawierać następujące elementy:

- 1) ocenę wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne;
- 2) ocenę wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie naukowej lub artystycznej;
- 3) ocenę wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora.

Stosownie do powyższego niniejsza recenzja dotyczyć będzie wskazanych elementów, przy czym oceny tego, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, dokonam w końcowej jej części z uwagi na okoliczność, że

w dużym zakresie opierać się ona będzie na uwagach dotyczących pozostałych dwóch elementów podlegających ocenie.

2. Rozprawa doktorska mgr Katarzyny Duszyńskiej-Misarko - monografia licząca 314 stron – to bardzo interesujące opracowanie dotyczące sytuacji cywilnoprawnej embrionu w fazie przedimplantacyjnej.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych *Wprowadzeniem* i zwieńczonych częścią zatytułowaną „Wnioski końcowe”. Całość dopełnia wykaz literatury, wykaz skrótów, wykaz orzecznictwa i wykaz aktów prawnych.

Rozdział I *Nasciturus – zagadnienia wstępne*, zgodnie z konotacją tytułu, przedstawia ogólne zagadnienia związane z cywilnoprawną sytuacją *nasciturusa*. Doktorantka kolejno koncentruje się na problematyce podmiotowości i zdolności prawnej *nasciturusa*, możliwości bycia spadkobiercą i zapisobiercą, problematyce uznania ojcostwa dziecka poczętego, ponoszenia kosztów utrzymania dziecka poczętego, roszczeń odszkodowawczych *nasciturusa*, a także dopuszczalności dokonania darowizny na jego rzecz.

Rozdział II *Prawne aspekty rozwoju dziecka w fazie prenatalnej – na pograniczu prawa i medycyny* przedstawia zagadnienia medyczne, w szczególności embriologiczne, które z jednej strony umożliwiają zrozumienie określeń występujących w aktach prawnych regulujących kwestie związane z ludzką prokreacją i ochroną dziecka nienarodzonego, z drugiej zaś istoty poszczególnych etapów rozwoju prenatalnego człowieka, jak i technik medycznych wykorzystywanych w tym okresie rozwoju jednostki ludzkiej oraz poprzedzających jej poczęcie, a następnie ocenę adekwatności przyjmowanych rozwiązań prawnych.

W rozdziale III Doktorantka przedstawiła regulacje międzynarodowe dotyczące medycznie wspomaganej prokreacji, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki statusu prawnego ludzkiego embrionu, jak i wybrane rozwiązania krajowe. Najwięcej uwagi Doktorantka poświęciła analizie ustawodawstwa hiszpańskiego.

Rozdział IV *Sytuacja cywilnoprawna embrionu w świetle ustawy o leczeniu niepłodności*, stosownie do konotacji i denotacji tytułu, analizuje rozwiązania przyjęte w ustawie

z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności, które odnoszą się do szeroko rozumianej sytuacji cywilnoprawnej ludzkiego embrionu w fazie preimplantacyjnej. Doktorantka poddała analizie przepisy dotyczące kriokonserwacji zarodka, zapłodnienia i implantacji *post mortem*, ochrony zarodka w fazie preimplantacyjnej, warunków implantacji zarodka oraz ograniczeń podmiotowych korzystania z technik medycznie wspomaganej prokreacji, umowy o przechowywanie komórek rozrodczych, diagnostyki preimplantacyjnej, dawstwa zarodka, rejestru dawców komórek rozrodczych i zarodków, anonimowości dawcy oraz prawa dziecka do znajomości prawdy biologicznej.

Rozdział V *Ochrona cywilnoprawna nasciturusa, a sytuacja zarodka znajdującego się w fazie przedimplantacyjnej na gruncie prawa polskiego*, zgodnie z deklaracją Doktorantki, zawiera kluczowe dla rozprawy rozważania. W szczególności Doktorantka rozważa, czy pomiędzy pojęciem embrionu w fazie przedimplantacyjnej a pojęciem *nasciturusa* można postawić znak równości w świetle regulacji cywilnoprawnych gwarantujących ochronę dziecku poczętemu. Doktorantka dokonuje również analizy statusu embrionu ludzkiego *ex utero* w kontekście konstytucyjnej zasady godności ludzkiej.

W rozdziale V dokonany ponadto został przegląd i krytyczna analiza poglądów doktryny prawa cywilnego dotyczących statusu cywilnoprawnego *nasciturusa* w fazie przedimplantacyjnej.

Ostatni, VI rozdział dysertacji *Sytuacja cywilnoprawna zarodka znajdującego się w fazie przedimplantacyjnej w świetle orzecznictwa polskich sądów powszechnych* poświęcony został analizie akt siedmiu spraw sądowych, w którym kognicję na mocy ustawy o leczeniu niepłodności ma sąd rodzinny. Sprawy te dotyczyły w szczególności wniosku o wyrażenie zgody na dokonanie transferu zarodka w przypadku braku zgody mężczyzny, z którego komórek rozrodczych utworzono embrion.

Brakiem konstrukcyjnym rozprawy, znacząco utrudniającym poruszanie się w niej, jest brak spisu treści. Całkowicie niejasne pozostaje dla mnie z jakiego względu Doktorantka zrezygnowała z wprowadzenia tego elementu do ocenianego opracowania.

3. Przechodząc do pierwszego elementu podlegającego ocenie, czyli kwestii właściwego wykazania w rozprawie doktorskiej ogólnej wiedzy teoretycznej osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie, jednoznacznie muszę stwierdzić, że nie mam najmniejszych wątpliwości, że oceniana rozprawa w sposób wzorcowy prezentuje i dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej mgr Katarzyny Duszyńskiej-Misarko w dyscyplinie nauki prawne.

Do powyższej oceny skłaniają mnie następujące względy:

- a) posługiwanie się językiem prawnym i prawniczym, a zwłaszcza swoboda w tym zakresie, dowodzą opanowania siatki pojęciowej właściwej dla nauk prawnych, w szczególności prawa cywilnego,
 - b) przytoczona w rozprawie literatura przedmiotu, w tym zagraniczna, a także przywoływane akty prawne i orzecznictwo, dowodzą znajomości zarówno poglądów przedstawicieli doktryny, jaki praktyki stosowania prawa w poruszonym w rozprawie zakresie,
 - c) sposób komentowania i oceny poglądów naukowych przedstawicieli doktryny prawa cywilnego dowodzi nie tylko ich gruntownego zrozumienia, ale także opanowania instrumentarium właściwego dla nauk prawnych, w szczególności wnioskowań prawniczych i rozumowań wykorzystywanych w pracy myślowej prawnika, w tym również teoretyka,
 - d) struktura rozprawy, w szczególności sposób przyporządkowania określonych treści do poszczególnych części rozprawy (rozdziałów i podrozdziałów), potwierdza umiejętność rozwiązywania problemów badawczych na gruncie nauk prawnych z zastosowaniem rozumowań dedukcyjnych.
4. Pozytywny w mojej ocenie jest również wynik weryfikacji umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Do powyższej konkluzji skłania mnie analiza zarówno formalnej strony pracy, jak i jej treści.

Odnosząc się do kwestii formalnych, poza wskazanym już w poprzednim punkcie doskonałym operowaniem przez Doktorantkę siatką pojęciową charakterystyczną dla nauk prawnych, w szczególności prawa cywilnego, uwagę zwraca precyzja myśli przekładająca się na klarowność wyводу. Autorka niewątpliwie nie uległa modzie

niepotrzebnego sięgania do słowników charakterystycznych dla nauk pozaprawnych, która w istocie zmusza czytelnika do niemalże twórczego odkodowywania myśli Autora. W ocenianej rozprawie nie ma wątpliwości, co Autora chciała przekazać, a także wynikiem jakich rozumowań są prezentowane na kartach dysertacji konkluzje.

Zastosowane przez Doktorantkę metody badawcze również potwierdzają jej przygotowanie do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Pomimo iż w rozprawie dominuje metoda formalno-dogmatyczna oraz prawno-porównawcza zwrócić uwagę należy na bardzo dobre posługiwanie się metodą empiryczną, z wykorzystaniem której przeprowadzone zostały badania stanowiące podstawę rozdziału VI. Ponadto w pracy, mimo iż nie została wyróżniona we *Wprowadzeniu*, wykorzystana została metoda hermeneutyczna. Dzięki niej możliwe stało się uwzględnienie kontekstu kulturowego przy wyprowadzaniu wniosków dotyczących hiszpańskich regulacji prawnych odnoszących się do medycznie wspomaganej prokreacji. Ponadto charakterystyczna dla tej metody perspektywa badawcza umożliwiła sformułowanie tez dotyczących statusu ludzkiego embrionu w fazie preimplantacyjnej w oparciu o tzw. kryterium genetyczne i dane medyczne przedstawione w rozdziale II dysertacji.

Drobne uchybienia dostrzegłem w wykazie aktów prawnych. Z niejasnych dla mnie względów Doktorantka w odniesieniu do wskazanej kategorii zrezygnowała ze wskazania oficjalnych publikatorów. Informacja ta niewątpliwie ułatwiłaby zainteresowanemu czytelnikowi dotarcie do źródła informacji.

Z formalnego punktu widzenia niezbyt poprawnym rozwiązaniem było zamieszczenie wykazu skrótów pomiędzy wykazem literatury, a wykazem orzecznictwa. O ile dwie ostatnie z wymienionych części łączy zasada podziału jaką jest charakter źródła informacji, o tyle nie znajduje ona odniesienia do wykazu skrótów.

Oceniając formalną stronę pracy wskazać również należy zasadność odwoływania się do pierwotnych źródeł informacji. W kilku miejscach dostrzegłem, że Doktorantka zamiast wprost odwołać się do źródła pierwotnego, np. określonego orzeczenia sądowego, wskazywała źródło wtórne – pozycję z zakresu literatury przedmiotu, w którym dany judykat w mniejszym lub większym zakresie został omówiony.

Wskazane niedociągnięcia formalne są nieliczne i wobec znakomitego posługiwania się instrumentarium właściwym dla nauk prawnych, które przełożyło się na spójność rozprawy, klarowność i konkluzywność zaprezentowanych wywodów, nie mają wpływu na jednoznacznie pozytywną ocenę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Przechodząc do oceny treści rozprawy w kontekście ocenianego kryterium rozpocznę od oceny wyboru problematyki badawczej. Pisząc pół żartem, pół serio, pozwolę sobie zauważyć, że są takie zagadnienia w nauce, którymi z uwagi na brak doświadczenia, a zatem i świadomości ryzyka z tym związanego, może się zająć tylko osoba mająca stosunkowo niewielkie doświadczenie naukowe, albo ten, kto w nauce osiągnął już wystarczająco dużo, w szczególności uzyskał tytuł naukowy, aby nie obawiać się prezentowania własnego stanowiska. Podjęta przez Doktorantkę problematyka badawcza, przynależąca do obszaru, na którym toczy się nie tylko zażarty spór prawny, ale także filozoficzny, etyczny, moralny, a nawet i światopoglądowy, *prima facie* należy do tej grupy zagadnień. Jednocześnie, przypominając uwagi dotyczące formalnej oceny dysertacji, nie można przyjąć, że Doktorantka nie miała świadomości powyższego, a zatem pierwszy przypadek nie wchodzi w grę. Z oczywistych względów w grę nie wchodzi też drugi przypadek. W konsekwencji przyjąć należy, że Doktorantka świadoma była ryzyka związanego z przeprowadzeniem badań w zakresie sytuacji cywilnoprawnej embrionu w fazie przedimplantacyjnej i prezentacji ich wyników w formie rozprawy doktorskiej.

Powyższe niewątpliwie dowodzi odwagi badawczej Doktorantki i – co więcej – postawy prawdziwie naukowej. Naukowiec nie powinien bowiem być koniunkturalistą wpisującym się w dominujące trendy, czy może właściwiej mody naukowe, ani osobą obawiającą się wchodzić w polemikę nawet z najbardziej uznanymi autorytetami, jego zadaniem jest poznanie prawdy przy użyciu metody naukowej. Jak bowiem mówił już Arystoteles: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. Równocześnie wybór problematyki badawczej powinien być nakierowany na rozwój nauki, jak ma to miejsce w przypadku ocenianej rozprawy. Kwestia sytuacji cywilnoprawnej embrionu ludzkiego w fazie preimplantacyjnej nie została bowiem dotąd w stopniu wystarczającym wyjaśniona w literaturze przedmiotu.

Dotychczasowe opracowania albo - z uwagi na okres ich powstania - nie mogły odnosić się do aktualnego stanu prawnego, albo też koncentrowały się jedynie na wybranych problemach.

Z uwagi na powyższe, wybór problematyki badawczej oceniam jednoznacznie pozytywnie, w szczególności w świetle kryterium oceny, jakim jest umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Z pozytywną oceną wyboru problematyki badawczej koresponduje pozytywna ocena tytułu dysertacji: *Sytuacja cywilnoprawna embrionu w fazie preimplantacyjnej*. Tytuł w sposób jednoznaczny i adekwatny określa zarówno obszar badawczy, jak i zakres przeprowadzonych badań. We *Wprowadzeniu* Doktorantka bardzo wyraźnie podkreśliła, że celem jej badań zdecydowanie nie było czynienie ustaleń filozoficznoprawnych lub karnoprawnych, lecz skupienie się na aspektach cywilnoprawnej ochrony dziecka poczętego. Trzeba przyznać, że w realizacji tego celu była konsekwentna. Pojawiające się w pracy wątki prawnomiędzynarodowe, prawa Unii Europejskiej oraz prawa konstytucyjnego zostały więc ograniczone do niezbędnego minimum. Zawarte zaś w rozdziale drugim informacje z zakresu embriologii, a także technologii medycznych, stanowią euklidesowy *pons asinorum* niezbędny dla klarowności dalszego wywodu dotyczącego prawa cywilnego.

Analiza zawartości treści poszczególnych rozdziałów potwierdza pozytywną ocenę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W szczególności przemawiają za tym rozumowania przedstawione w rozdziałach V i VI dysertacji. W rozdziale V Doktorantka analizuje bowiem poglądy doktryny prawa cywilnego dotyczące zarówno ochrony ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej, jak i statusu ludzkiego embrionu *in utero* oraz *in vitro* w sposób konsekwentny broniąc postawionej przez siebie tezy. Równie istotny z punktu widzenia wskazanego kryterium oceny jest rozdział VI, w którym Doktorantka po raz pierwszy w literaturze przedmiotu dokonała analizy akt sądowych w sprawach, w których kognicję na mocy ustawy o leczeniu niepłodności ma sąd rodzinny. Już sam ten rozdział świadczy o właściwym przygotowaniu Doktorantki do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Jak wyżej wspomniałem wątki prawnomiędzynarodowe, prawa Unii Europejskiej i prawa konstytucyjnego zostały w rozprawie znacząco ograniczone. Pomimo iż powyższe uzasadnione zostało celem i zakresem prowadzonych badań uważam, że ich rozszerzenie mogłoby pozytywnie wpłynąć na całość pracy, w szczególności dopełnić w istocie zaproponowany przez Doktorantkę cywilnoprawny model ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej. Zauważyć bowiem w tym miejscu należy, że ustawa o leczeniu niepłodności w znacznym stopniu oparta została na tzw. Europejskiej Konwencji Biomedycznej i pierwszym protokole dodatkowym do tego traktatu. Sięgnięcie zarówno do dokumentów przygotowawczych, jak i sprawozdań wyjaśniających do obu wskazanych traktatów Rady Europy umożliwiłoby w sposób pełniejszy przedstawienie sytuacji prawnej embrionu ludzkiego *in vitro*. Podobne owoce mogłoby przynieść szersze uwzględnienie dorobku Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy oraz Komitetu Ministrów Rady Europy. Wykorzystanie powyższych materiałów, które – przypomnę – wpłynęły na kształt rodzimych regulacji, wzmocniłyby skonstruowany przez Doktorantkę model, w szczególności poprzez jeszcze mocniejsze powiązanie go z kryterium genetycznym i przyrodzoną ludzką godnością.

Jak wspomniałem struktura pracy została zdeterminowana zakresem badań określonym w jej tytule stąd też powyższa uwaga miała na celu jedynie wskazanie możliwości wsparcia ich wyników i w żadnym stopniu nie przekłada się na ocenę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktorantkę.

5. Zważywszy na oceny zaprezentowane w poprzednim punkcie, w szczególności wybór problematyki badawczej i jej ograniczoną obecność w literaturze przedmiotu, a także nowatorskie elementy rozprawy, pozostaje mi skonstatować, że oceniana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, o którym mowa w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Niezależnie od powyższego o nowatorstwie rozprawy świadczy treść rozdziału III, w którym po raz pierwszy w rodzimej literaturze przedstawiono w sposób kompleksowy hiszpańskie regulacje dotyczące medycznie wspomaganej prokreacji oraz odniesiono je do polskich rozwiązań.

Obok niewątpliwej oryginalności poszczególnych części recenzowanej rozprawy doktorskiej, również całość opracowania odznacza się tą cechą. Jak już wspomniałem w poprzednim punkcie problematyka sytuacji cywilnoprawnej embrionu ludzkiego w fazie preimplantacyjnej nie była dotąd przedmiotem kompleksowego pracowania. Doskonałe prace Jacka Mazurkiewicza, Tadeusza Smyczyńskiego czy Adama Szpunara koncentrowały się wyłącznie na wybranych problemach medycznie wspomaganej prokreacji, zaś szersze opracowania m.in. Leszka Boska, Anetty Breczko, Joanny Haberko, Marka Safjana, mimo iż proponowały ogólny model ochrony dziecka nienarodzonego, a zatem i znajdującego się w fazie preimplantacyjnej, powstały w okresie, w którym z oczywistych względów nie mogły uwzględnić aktualnych uwarunkowań prawnych będących następstwem m.in. uchwalenia ustawy o leczeniu niepłodności oraz ujawnionych na tym tle problemów. Z uwagi na powyższe nie będzie przesadne stwierdzenie, że recenzowana dysertacja jest pierwszym w rodzimej literaturze przedmiotu kompleksowym opracowaniem dotyczącym sytuacji cywilnoprawnej ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej po wejściu w życie ustawy o leczeniu niepłodności.

6. Reasumując, w przedłożonej do oceny rozprawie stanowiącej oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, Pani mgr Katarzyna Duszyńska-Misarko wykazała ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie nauk prawnych, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W szczególności Doktorantka:

- ✓ dokonała trafnego wyboru tematyki badawczej, zarówno z uwagi na walory poznawcze, jak i utylitarne,
- ✓ w sposób jasny sformułowała cele pracy,
- ✓ odpowiednio wnikliwie zaprezentowała genezę tematu, uzasadniającą jego podjęcie,
- ✓ opierając się na bogatej krajowej i międzynarodowej literaturze przedmiotu, aktach prawnych i orzecznictwie, w sposób rzeczowy przedstawiła aktualny stanu znajomości zagadnienia,
- ✓ w sposób wyrazisty wyeksponowała nowatorskie elementy rozprawy,
- ✓ przekonująco zaprezentowała wyniki badań,

- ✓ wykazała umiejętność komentowania obcych poglądów naukowych,
- ✓ w sposób wnikliwy i ostrożny sformułował własne poglądy,
- ✓ wykazała umiejętność odróżniania istotnych problemów naukowych, od mniej istotnych,
- ✓ wszelkie informacje, w szczególności wyniki analiz, przekazała w sposób komunikatywny,
- ✓ wykazała umiejętność posługiwania się metodami właściwymi dla nauk prawnych,
- ✓ sformułowała wnioski spójne z celami pracy,
- ✓ dowiodła rozległości horyzontu myślowego.

Pozytywna ocena wyróżnionych powyżej elementów prowadzi mnie do oceny, że rozprawa doktorska mgr Katarzyny Duszyńskiej-Misarko, *Sytuacja cywilnoprawna embrionu w fazie przedimplantacyjnej* spełnia wymagania ustawowe, o których mowa w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, a w konsekwencji może stanowić podstawę do podejmowania dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Z uwagi na wysokie walory naukowe recenzowanej rozprawy, a także jej znaczenie dla praktyki prawa, wnoszę o jej wyróżnienie, zaś samą Doktorantkę zachęcam do jej niezwłocznego opublikowania.